

YAYIN TANITIM

CHOMSKY, Noam (2010). *Dilin Mimarisi* (Çev. İsa Kerem Bayırlı), Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 91 s.

Yrd. Doç. Dr. Turgay SEBZECİOĞLU *

Kitap Hakkında Genel Bilgi

Nirmalangshu Mukherji, Bibudhendra Narayan Patnaik ve Rama Kant Agnihotri'nin öncülüğünde yayına hazırlanan kitabın asıl ana merkezini, Noam Chomsky'nin 1996 yılında Delhi'de yaptığı bir konuşmada ortaya koyduğu görüşler oluşturmaktadır. Yayına hazırlayanlar tarafından oluşturulan Yayına Hazırlayanların Önsözü adlı bölüm Chomsky'nin Delhi'de yaptığı sunumun önemini açıklamayı ve içeriğini kısaca tanıtmayı amaçlamıştır. İkinci bölümde, Chomsky'nin Delhi Üniversitesinde yaptığı konuşmanın metni yer almaktadır. Üçüncü ve son

bölüm olarak değerlendirilebilecek Tartışma'nın üç alt başlığı vardır: Dilbilimin Kapsamı, Dilin Edinimi, Dil Kuramı. Bu bölüm, Chomsky'nin Delhi Üniversitesinde yaptığı konuşma sonrası, Rama Kant Agnihotri'nin yöneticiliğinde gerçekleştirilen soru cevap bölümünün yazıya geçirilmiş metninden oluşmaktadır. Kitabın İngilizce baskısı 2000 yılında, Oxford Üniversitesi Yayını olarak The Architecture of Language adıyla yayımlanmıştır.

Kitabın İlk Bölümü: Yayına Hazırlayanların Önsözü

Bu kitabı yayına hazırlayanlar, bu bölümde, Noam Chomsky'nin Ocak 1996'da Delhi'de dil ve zihin üzerine yaptığı konuşmanın, kitapla-

* Mersin Üni. Fen-Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Böl. e-mail: turgay@mersin.edu.tr

şan diğer konuşmaları gibi kayıt altına alınması gerektiğini düşündükleri için bu kitabı düzenlediklerini belirtmektedirler. Chomsky konuşmasının ardından yanıt veremediği pek çok soruya Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'ne (MIT) döndüğünde yanıt vermeyi kabul etmiş, Delhi Üniversitesi Dilbilim Bölümü tarafından derlenen bir dizi soru, Chomsky'e gönderilmiş, o da bir ay içinde bu soruları ayrıntılı bir biçimde yanıtlamıştır. Yayıncılar, bu kitabın ortaya çıkmasının bir başka nedenini, Chomsky'nin dille ilgili ilk çalışmalarından (bk. Chomsky 1957) Yetinmeci Çizgiye (Minimalist Program) kadar olan (bk. Chomsky 1995) dönem arasında meydana gelen olayların tarihsel bir dökümünü çok iyi sunması olarak göstermektedirler. Tek bir sunum içerisinde, yakın bir zamanda basılmış olup da bu kadar çok konudan bahsettiği bir başka konuşması olmadığını söylemektedirler. Yayıncıların düştikleri bir başka önemli not ise Chomsky'nin konuşma metninin hem teknik konuları hem de yüzeysel felsefik tartışmaları bir araya getirmesi, dil yetisinin de dahil olduğu bilişsel dizgelerle ilgili mevcut çalışmaların dayandığı varsayımları ve bu varsayımların ilerleyeceği yönler ile ilişkin işaretleri ortaya koymasındır. Sonuç olarak, yayıncılar, çağdaş Üretici Dilbilgisinin (Generative Grammar) içerden anlatılan bir tarihini merak edenler için bu kitabın son derece öğretici olduğunu düşünmektedirler.

Kitabın İkinci Bölümü: Dil ve Dilin Tasarımı: Delhi'de Yapılan Konuşma, Ocak 1996

Konuşmasının başlarında, bilimin basit sorunlarda işe yaradığını söyleyen Noam Chomsky, basit yapıların dışına çıkıldığında her şeyin betimleyici bir düzlemde ele alınmaya başladığını belirtmektedir. Derin bilimsel çözümlerinin insanların sorunlarıyla, hayatlarıyla ya da toplumsal ilişkileri ile ilgili bir şeyler söyleyebileceğini düşünmek boş bir beklentidir. Dilin biyolojik ve bilişsel yönü dışında insan ve toplumun karmaşık ilişkilerini açıklayabilmek için ele alınması da aynı derecede betimleyici ve gereksiz yere karmaşıklaştırılmış incelemeden başka bir şey olmayacaktır. İnsana özgü olan dil organının görme organından farklı olarak yakın türlerde bir örneği bulunmamaktadır. Dolayısıyla, Chomsky, insan dilinin biyolojik olarak yalıtılmış türe özgü bir organ olduğunu söylemektedir. Chomsky'e göre bilindik evrimsel süreçler ("doğal seçim" gibi) dili açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Hatta, kozmik bir ışımın beynimize dil yüklediğini düşünmek bile bu tür bir görüşten akla daha yakın durmaktadır. Söyleyiş-algılayış (articulation-perception system) ve duyuş-motor dizgesi (sensorimotor system) gibi yetilerin dilin bir parçası mı, yoksa ondan bağımsız mı olduğu sorusu hala yanıtlanmayı beklemektedir. Chomsky, en azından bir noktaya kadar edim (performance) dizgele-

rinin dilin parçası olduğunu düşünmektedir. Chomky'nin altını çizdiği önemli noktalardan biri, dil edinimi (language acquisition) denilen şeyin öğrenme kavramıyla anlatılamayacağıdır. Ona göre bu daha çok bir gelişim sürecidir. Dil edinimi yemek yedikçe büyümeye veya görme dizgesinin doğal gelişimine benziyor. Dolayısıyla, Chomsky'e göre diller yüzeysel olarak birbirinen ayrılmakta ve ortak bir dil yetisine dayanmaktadır. Çocuğun yaşamındaki kısıtlı deneyimler böylesine karmaşık ve üretken bir dizgeyi açıklayamazlar. Dilin deneyimler sonucu ortaya çıktığını düşünmek "Ben kendimde kol değil kanat istiyorum" diyen çocuğunkinden sadece daha az komiktir. Üstelik dil söz konusu olduğunda kollardan veya kanatlardan, yani biyolojiden daha fazla bir şeyler biliyoruz. Ses ifadelerine duyu-motor, anlambilime kavram-niyet dizgesi (concept-intention system) ile erişilebilir. Buna karşın, Chomsky, iki erişim dizgesi ve iki edim dizgesinin bulunduğu varsayımını biraz tuhaf bulmaktadır; çünkü işaret dillerinin varlığı söyleme ve algılama dışındaki dizgelerin de, dil yetisinin sağladığı bilgilere eriştiğini göstermektedir. Ancak, yine de, ona göre, ikili sınıflandırmanın tamamen yanlış olduğu söylenemez.

Chomky'e göre zihin kesinlikle sınırlıdır; ancak, her kişinin anlayıp kullanabileceği sınırsız sayıda ifade vardır. Ortaya çıkan soru şu: Sınırlı araçların sınırsız kullanımı nasıl olabilir? Dillerin betimlenme süreçlerinde son derece karmaşık mekanizmalar ortaya çıktı. Ancak, bu durumda, sınırlı araçların inanılmaz bir mucizeye imza atıyor olması beklenir. Ne var ki, açıklayıcı yeterlilik (explanatory adequacy) ile çözülebilecek dil edinimi bu kadar karışık olamazdı. Yıllar süren Evrensel Dilbilgisi (Universal Grammar) çalışmalarında (60'lardan itibaren) betimleyici yeterlilik (descriptive adequacy) ile açıklayıcı yeterlilik arasındaki gerilim çözülmeye çalışılmıştır. Bu çalışmalar, birkaç bin yıllık dilbilim araştırmalarından kökten kopuşu gerçekleştiren İlkeler ve Parametreler Yaklaşımını (Principles and Parameters Approach) doğurmuştur. Chomky'e göre, bu yaklaşım, "geleneksel tatlar" taşıyan Üretici Dönüşümlü Dilbilgisinden (Transformational-Generative Grammar) daha büyük bir kopuştu. İlkeler ve Parametreler Yaklaşımı, hiçbir dilbilgisi kuralı ya da dilbilgisi yapısı olmadığını varsayıyordu. "Japonca dilbilgisi kuralı", "Almanca dilbilgisi kuralı", bunlar sadece "karada yaşayan hayvanlar" ifadesinin gerçek olduğu anlamda gerçek ve yapaydı. Çünkü böylesi bir sınıflama biyolojik bir kategoriye gönderimde bulunmamaktadır. İlkeler ve Parametreler Yaklaşımına göre, insan dili, (+) ve (-) kutuplu bir elektrik düğmesinin hiç tıklanmamış durumu gibidir. Düğme (+) konuma geldiğinde X dili, (-) konuma geldiğinde ise Y dili oluşmaktadır.

İlkeler ve Parametreler Yaklaşımından sonra gelişen Yetinmeci Çizginin (Minimalist Program) sorduğu önemli sorulardan biri şudur: Dil, zihin mimarisinin sesletim, mantıksal yapı gibi arayüzlerle dayattığı koşullara ne ölçüde iyi bir çözümdür? Bu soru üzerine düşünüldüğünde dilin zihinsel edimlerin okunabilirliği için kötü bir çözüm olduğu bile savlanabilir. Chomsky'e göre, biyolojik dizgelerin genel özelliği, doğa tarafından dayatılan bir takım tasarım sorunlarına bulunmuş kötü çözümler olmasıdır. Belli bir durumda evrimin sunabildiği en iyi çözüm olsalar bile, genellikle biçimsiz ve dağınık çözümlerdir. Dilin de çoğu zaman biçimsiz ve dağınık çözümler ürettiği gözlemlenmektedir. Buna en iyi örnek, birkaç anlamı bulunabilen bulanık (ambiguity) tümcelerdir. Ama yine de, kimi durumlarda gösterdiği eksikliklere rağmen, dilin, zihin edimlerinin okunabilirliği açısından elimizde bulunan en iyi çözüm aygıtı olmadığı anlamına gelmez. Yetinmeci Çizginin genel hedefi, daha açıklayıcı varsayımları seçerek gereksiz araçlardan kurtulmaya çalışmaktır. Bu ekonomi, hem dili ediniminin kendisi hem de dil edinimi açıklayan kuramın teknik yönüyle ilişkilidir. Bundan dolayıdır ki derin yapı (deep structure), yüzey yapı (surface structure) kavramları yerine arayüz (interface) düzeyleri kabul edilmiş, yansıtma (projection) ve yönetim (government) gibi çoğu ilkenin gereksiz olduğu sonucuna varılmıştır. Yetinmeci Çizgi, dilde üyeler arası yer değiştirmeyi bir kusur olarak görmektedir. Bu üretici Dilbilgisinin ilk evrelerinde bir dönüşüm (transformation) olarak ele alınmıştır. Yetinmeci Çizgi'de yer değiştirmeler için Kopya Kuramı (Copy Theory) ortaya atılmıştır. Buna göre taşınan üyeler taşındıkları yerden silinmiyor, kopyasını bırakıp yeni konuma yapıyor. Böylece her iki konumda da bulunuyor, ancak her iki konum çıkartımda (spell out) sesletilmiyor. Sesletimde dizimsel olarak önceleme söz konusu. Bu aynı zamanda ilkesel bir gerekliliği ifade etmektedir.

Her şeye rağmen, Chomsky, kırk yılı aşan çalışmaların dilde neden yer değiştirme gibi bir işlemin yer aldığına henüz tam olarak yanıt verilemediğini belirtmektedir. Yetinmeci varsayım tümce üretimini basitçe, okunamaz özellikleri silmek için kopyala ve sil işlemi ile iki birimi birleştir (merge) işlemlerini içermektedir. Sözelimi, the ve man birleştir işlemi ile the man öbeğini, the man ise daha önce benzer bir süreçle birleşmiş stole the book ile birleşerek tümceyi oluşturmaktadır: The man stole the book ("Adam kitap çaldı"). Chomsky, Yetinmeci Çizgi üzerine yapılan çalışmalar başarılı olursa biyolojik dizge için oldukça şaşırtıcı bir dil yetisi resminin ortaya çıkacağına inanmaktadır. Sonuç olarak, Chomsky, dilin biyolojik dizgeler açısından oldukça gizemli ve beklenmedik özel-

likler taşıdığını ve ne kadar yakından incelenirse o kadar şaşırtıcı ve gizemli görüldüğünü söylemektedir.

Kitabın Son Bölümü: Tartışma

Bu bölüm, bir önceki bölümde Chomsky'nin yaptığı sunumun ardından kendisine yöneltilen sorular ve kendisinin o sorulara verdiği yanıtlardan oluşmaktadır. Burada, Chomsky'nin yanıtlarından bizce en can alıcı olanlarına kısaca değinilecektir.

Tartışma bölümünün Dilbilimin Kapsamı olarak adlandırılan ilk alt başlığında Chomsky, dilbilim çalışmaları ile siyasi görüşleri arasındaki ilişkiye dair sorulan bir soruya “Siyasi görüşlerim beni bağlar; dilin bilimi, bu konuda çalışan herkesin. Bilim sahip olunan bir şey değil, dolayısıyla ortada Chomsky'nin dilbilimi diye bir şey yok.” şeklinde yanıtlamıştır. Chomsky'e göre doğanın nasıl çalıştığını bilme süreci işbirliğini içeren bir girişim gerektirmektedir. Bundan dolayı, Chomsky'e göre A'nın B bilimi denilebilen hiçbir şey ilgelenmeye değmez. Ona göre, Üretici Dilbilgisi denilen bir alan var ama bu alan ona ya da bir başkasına ait değil. Daha az sayıyla daha çok şeyi söyleyebildikleri için hayvan dilinin insan dilinden daha iyi olma olasılığı ile ilgili bir soruya Chomsky, böyle bir karşılaştırma için elimizde herhangi bir ölçütün olmadığını söylemektedir.

Chomsky, dilin evrimi söz konusu olduğunda Darwinci yaklaşımın basit sorular ötesinde hiçbir şey söylemediğini belirtmektedir. Birçok şeyi doğal seçilime (natural selection) bağlamak ana konuyu kaçırmak olur. Ona göre, bir ayçiçeğinin ne şekilde olduğunu açıklayamıyorsanız, doğal dilin ne şekilde olduğunu açıklama olasılığınız çok daha düşük olacaktır. Dolayısıyla, dile ciddi bir evrimsel açıklamanın nasıl verilebileceğinin bilinmemesi şaşırtıcı değildir; bu genellikle basit durumlar dışında mümkün değildir.

Tartışma bölümünün Dilin Edinimi olarak adlandırılan ikinci alt başlığında, dilin doğuştanlık özelliği ile ilgili olarak Chomsky, dilin doğuştan olmadığını söylemenin bir insan ile kaya ve tavşan arasında fark olmadığını söylemekle aynı şey olduğunu belirtmektedir. Eğer, insan dili doğuştan değilse bir tavşanı ve bir kayayı insanların arasına koyduğumuzda tavşan ve kayadan da insan dilini öğrenmesini beklemeniz gerekmektedir. Chomsky'e göre insanlar buna inanıyorlarsa, o halde dilin doğuştan gelmediğine de inanıyorlar demektir. Chomsky, dilin zihinsel gelişimi için çok fazla uyarıya ihtiyaç olmadığına, ancak memelilerdeki görme dizgesinin işler hale gelmesi gibi tetikleyici uyarılara ihtiyacı olduğunu belirtmektedir. Yine, görme dizgesi gibi diğer biyolojik yapı-

larda olduğu gibi dil edinimi için de kritik bir dönem varmış gibi görünmektedir. Chomsky, belli bir yaştan sonra başka bir dilin öğrenilebileceğini ama bu tür bir öğrenmenin zaten daha önce edinilen dilin üzerinde bir oluşum gibi durduğunu düşünmektedir.

Tartışma bölümünün Dil Kuramı olarak adlandırılan üçüncü alt başlığında Chomsky, Yetinmeci Çizgide; çakılma (crashing), birleştir (merge), ertele (procrastinate), açgözlülük (greed) gibi mecazlar içeren terimlerin dil düzeneğini daha resmedilebilir ve anlaşılabilir kılmak için seçilmiş olduğunu belirtmekte, kişisel görüşlerine dayanmadığını söylemektedir. Chomsky, Yetinmeci Çizginin başarısız bile olsa iyi hissettirici yanının, göz ardı edilmesi çok kolay olan şeylerin üzerinde düşünmemizi sağlaması olduğunu söylemektedir. Buna kuramın önceki biçimlenmeleri de dâhil.

Anlambilim (Semantics) denilen çalışma alanı ile ilginç düşünceleri olan Chomsky, eğer anlambilim sesler ile şeyler arasındaki ilişkiler ise onun bilim olmama ihtimalinin oldukça yüksek olduğunun altını çizmektedir. Yok eğer anlambilim konulaştırma, zaman ve olay yapıları gibi soruların çalışılmasıysa, bu çok zengin bir çalışma alanıdır ama bu da yine sözdizim çalışmalarının içerisinde. Aslında, ona göre, anlambilim denilen çoğu konu sözdizimin çalışma alanı içerisinde. Anlambilim bileşeni, muhtemelen sözdizimin dilin kullanımını içeren arayüzüne yakın olan bölümünde konuşlanmış olmalıdır. Yani, Chomsky'e göre, sözdizimin anlambilim bölümü var ve elbette genel olarak sözcüklerle ne yaptığınla ilgili olan edibilim bölümü de var. Chomsky'e sorulan bir başka soru ise dil ile düşünce arasındaki ilişkidir. Dil olmadan düşünebilir miyiz? Chomsky bunun yanıtıyla ilgili çok az şey bildiğimizi, kendi iç deneyimlerimize dayanarak bir şeyler söyleyebileceğimizi belirtmektedir. Bazen düşündüğümüzü ifade etmekte zorlanırsınız. Bir başka kişi söylediklerimizi düzeltebilir. Bunun gibi deneyimler, aslında dil olmadan da düşünebileceğimizi ve aslında halihazırda düşünüyor da olduğumuzu göstermektedir.

Sonuç olarak, Chomsky'e göre düşünebiliyorsak, o zaman belli bir kavramsal yapının konuşlanmış olması gerekir. Sözelimi, "tırmanmak" diye doğuştan getirdiğimiz bir kavram var ve bu kavram bir "tırmanan" ve bir "tırmanılan" içeriyor. Ancak, biz bu kavramı farklı dillerde farklı sesletiyoruz. Chomsky, eğer gerçekten doğuştan getirdiğimiz kavramlar ve bu kavramların beyinde konuşlandığı yerler söz konusu ise bunun dil ile nasıl bir ilişki içerisinde olduğunun bakir bir araştırma konusu olduğunu, sonuçlarının ise bir o kadar önemli ve ilginç olacağını belirtmektedir.

Genel Değerlendirme

İsa Kerem Bayırlı'nın Türkçeye kazandırdığı bu değerli kaynak, Evrensel Dilbilgisinin ülkemizde güncel sorunlarıyla birlikte daha yakından tanınmasına yardımcı olacaktır. Teknik terimlerin fazla, bazı dilbilim alanına özgü anlatımların ağır olduğu metnin yalın ve akıcı olarak çevrilmiş olması okuyucu rahatlatan ve kitaba ısındıran bir etki yaratmaktadır. Çevirmen teknik terimlerin genellikle Türkçedeki yaygın kullanımlarını tercih ederek dilbilim alanında çalışanların okuma sürecini kolaylaştırmıştır. Kitabı yayına hazırlayanlar gibi çevirmenin de kimi yerlere Evrensel Dilbilgisi ile ilgili teknik açıklamalar eklemesi hem okuma ve algılama sürecini rahatlatmış hem de kitabın akademik kalitesini artırmıştır. Bunun yanı sıra, bu kitap, Yetinmeci Çizgi ve daha önceki Evrensel Dilbilgisi yaklaşımlarında ortaya konan ilkelerin ve bu ilkeler doğrultusunda yapılan sözdizimsel çözümlerinin gerekçelerini düşünsel yönleriyle görme imkânı vermektedir. Üretici Dilbilgisinin temel yönlerini öğrenmek isteyen alan dışı okurlara da hitap eden kitap, dil programlarına kayıtlı öğrenciler için de Türkçe seçeneğiyle yararlanılabilen bir kaynak niteliği taşıyacaktır.

KAYNAKÇA

CHOMSKY, N. (1957), *Syntactic Structures*, Mouton, Lahey.

CHOMSKY, N. (1995), *The Minimalist Program*, MA: MIT Press, Cambridge.

